

- о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР (Принят Верховным Советом СССР 24 декабря 1958 г.) / там же. — С. 97.
12. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті роки). — К.: Видавничий дім “Альтернатива”, 1999, Т. 13, 15-томного видання “Україна кризь віки”. — С. 131.
  13. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. — М.: Госстатиздат, 1963. — 209 с.; С. 168.

Анотації

Муратова О. В. Проблема языкового фактора в возникновении литературного шестидесятничества в Украине.

В статье рассматривается проблема места и роли языкового фактора в возникновении украинского литературного шестидесятничества. Поставленная проблема рассматривается автором с позиции наличия двух тенденций в решении национального вопроса с учетом этнических реалий того времени.

Muratova O. V. The problem of place and role of the language factor in the beginning of Ukrainian literary movement of 1960s.

The article deals with the problem of place and role of the language factor in the beginning of Ukrainian literary movement of 1960s, so called “shestydesyatnytstvo”. The problem is considered by the author from the position of two existing tendencies in the solution of the national question while taking into consideration the ethnic realia of the time.

С. Л. Овсієнко

ЗАКОНОТВОРЧІ ІНІЦІАТИВИ РУХІВЦІВ У 1999 — НА ПОЧАТКУ 2002 РР.

“Розкол”, який відбувся напередодні президентської виборчої кампанії 1999 р. у Народному Русі України (НРУ), схвилював усю національно свідому частину української громадськості. Адже роз’єдналася єдина серед суб’єктів правоцентристського та правого політикуму партія, котра самостійно потрапила до Верховної Ради України (ВР) третього скликання (1998–2002 рр.). Саме на діяльність цієї політичної організації, яка спрямовувала свої зусилля для захисту національних інтересів у парламенті України, розраховували виборці-патріоти. Тому перед дослідником постало завдання проаналізу-

вати парламентську діяльність рухівських депутатів упродовж 1999 р. — початку 2002 р.: розкрити роботу фракції НРУ в умовах та після відкритого протистояння в Русі, з'ясувати вплив “розколу” на її активність, розглянути законодавчі ініціативи з питань державотворення. Порушена проблема є продовженням дослідження, розпочатого автором у попередньому номері наукового збірника “Інтелігенція і влада”, в якому висвітлена історіографія та обґрунтована періодизація проблеми.

Негативним наслідком рухівського внутрішньопартійного конфлікту був “розкол” фракції НРУ у ВР. 2 березня 1999 р. на сесії ВР було оголошено про створення фракції “НРУ-1” (НРУ) у складі 16 депутатів (голова В. Чорновіл) [1]. До складу фракції НРУ(К) (УНР) увійшов 31 депутат (голова Ю. Костенко) [2].

У цей період фракція НРУ співпрацювала з союзниками по блоку фракцією “Реформи–Конгрес” (“Реформи–Центр”), а в 2001–2002 рр. — також і з фракцією УНР. У травні 1999 р., згідно з рішенням Центрального Проводу (ЦП) НРУ про підтримку дружньої фракції, Ю. Криворучко перейшов із фракції НРУ у фракцію “Реформи–Центр”. Такі дії пояснювалися тим, що фракція “Реформи–Центр” не нараховувала необхідної кількості депутатів (14) і відповідно до Регламенту ВР їй загрожував розпуск [3]. НРУ довів, що блок НРУ–ПРП, утворений за В. Чорновола, діяв. Наприкінці грудня 2001 р. з фракції НРУ вийшов В. Шепя, чисельність фракції скоротилася до 13 депутатів, тому Президія ЦП УНР ухвалила рішення делегувати до фракції НРУ представника фракції УНР В. Червонія [4].

Парламентська фракція НРУ після розподілу на дві фракції не втратила свій державотворчий потенціал. Рухівці-депутати продовжували активно розробляти законопроекти, основна частина яких була спрямована на вирішення нагальних соціальних проблем, крім того, Рух порушував питання захисту української мови, національної безпеки та зовнішньої політики. За період 1-ої — 7-ої сесій було підготовлено 160 законопроектів, 217 постанов та до 147 законопроектів були подані зміни та доповнення в ході їх опрацювання рухівцями в комітетах. Більше 200 законопроектів підготували Г. Удовенко — 69 (19 законів — 50 постанов), О. Бондаренко — 56 (10 — 46),

Ю. Ключковський — 38 (12 — 26), Л. Танюк — 27 (11 — 16), Р. Зварич — 27 (9 — 18), Л. Григорович — 25 (14 — 11), Б. Костинюк — 25 (19 — 6), О. Лавринович — 23 (17 — 6) [5: 2]. Так, за період між 1-ю — 5-ю сесіями з 238 законопроектів, поданих членами фракції НРУ (відносяться всі рухівські депутати незалежно від їх представництва), було: 1) прийнято — 97; 2) прийнято у першому читанні — 5; 3) не прийнято — 3; 4) направлено на розгляд КС — 1 [6: 23].

З 1999 р. до кінця роботи сьомої сесії депутати обох фракцій Руху активно продовжували брати участь у створених парламентських тимчасових слідчих та спеціальних комісіях: В. Асадчев, Р. Зварич у слідчій комісії щодо визначення реальної бази бюджетних надходжень та витрат з енергоринку і нафтогазового комплексу України та можливості повернення боргів Державного комітету України з матеріальних резервів [7: 24]; Я. Кендзьор, В. Коваль, Б. Костинюк у слідчій комісії для розслідування обставин загибелі В. Чорновола [8: 170]; В. Коваль у слідчій комісії з питань приватизації відкритого акціонерного товариства “Миколаївський глиноземний завод” [9: 227] тощо.

У січні 2000 р. за підтримки новостворених депутатських об'єднань було переобрано керівництво ВР. У парламенті вперше була сформована більшість у складі 237 депутатів, членів 11 фракцій та груп. До неї увійшли також депутати від НРУ та УНР. Парламентські фракції та групи, формально входячи під тиском Президента до більшості на основі індивідуальних зобов'язань депутатів, продовжували самостійно з прагматичних позицій приймати закони, які частіше були вигідні представникам бізнесових кіл, що здебільшого представляли інтереси центристських партій. За таких політичних умов держава не мала можливостей вийти з економічної кризи та вирішити нагальні соціальні проблеми.

У такій ситуації Рух як державницька партія не змінював своїх політичних принципів, спрямованих на вирішення важливих внутрішньо- та зовнішньополітичних проблем. Усупереч антирухівським заявам, депутати-рухівці активною участю у різних соціальних програмах спростовували громадське твердження щодо однобічності дій НРУ. Парламентарі від Руху зарекомендували себе послідовними захисниками соціально

незахищених дітей та багатодітних сімей. Фракція НРУ наполягала на необхідності прийняття Закону “Про дитинство” та формуванні у бюджеті частини, яка б фінансувала потреби дітей та материнства. Було запропоновано конкретизувати цей механізм шляхом створення чітких фінансових потоків від реалізації лікєро-горілочаних і тютюнових (1%) виробів та відсоток коштів, отриманих від грального бізнесу [10], заснувати Державний дитячий фонд [11].

5 травня 2000 р. в Києві відбулася Всеукраїнська нарада жіночих організацій України. Під час цієї наради Головою НРУ Г. Удовенком було оприлюднено законопроект “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”, в якому передбачався принципово новий підхід до призначень та виплат державної допомоги багатодітним сім’ям на засадах адресності. Унесені зміни і доповнення до Закону України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” мали розв’язати проблеми заборгованості держави з виплати допомоги сім’ям з дітьми, що станом на 1 квітня 2000 р. становили 98,7 мільйона гривень [12].

Перебудова сільського господарства знаходилась під планомірною увагою фракції Руху. Значна частина положень редакції Програми НРУ була закладена в основу державної політики і поетапно реалізована в процесі аграрної реформи. Основною метою аграрної політики Руху на 2000 — 2004 рр. було забезпечення післяприватизаційної підтримки приватних господарств аграрного сектора, формування ринкового середовища у сільському господарстві, поступове підвищення прибутковості сільськогосподарського виробництва та зростання добробуту українських селян [13]. 15 листопада 2001 р. фракції НРУ, УНР, “Реформи-Конгрес” виступили із заявою щодо необхідності збільшення видатків з Державного бюджету в 2002 р. на забезпечення аграрної реформи [14].

На парламентських слуханнях НРУ наголошував на необхідності розробки енергетичної стратегії України [15]. Рух порушував питання грошової компенсації частині населення, яке постраждало від нацизму в роки світової війни, та громадянам України, які були ошукані представниками трасових компаній. Г. Удовенко пропонував для прискорення виплати компенсацій жертвам нацизму прийняти закон, який мав визначити категорії громадян, що підлягали отриманню

компенсації, тобто були жертвами нацизму [16]. Голова НРУ займався проблемою повернення грошей платникам трастів, пропонуючи формування фонду компенсації, який мав бути позабюджетним [17]. (Зауважимо, що ВР другого скликання за пропозицією фракції НРУ дала доручення уряду сформува-ти такий фонд).

Фракція Руху виступала проти безконтрольного зростання цін на товари широкого вжитку, ліки та комунальні послуги. В НРУ були переконані, що уряд недостатньо приділяв уваги економічному зростанню України і зазначені цінові зміни були спробою дестабілізації ситуації в Україні напередодні виборів 1999 р. Тому фракція Руху наполягала: 1) не допустити подальше безконтрольне зростання цін, передусім, на хліб і цукор; 2) терміново впорядкувати урядом норми споживання у сфері комунальних послуг та вжити заходів щодо встановлення приладів обліку [18].

Проблеми пенсійної та соціальної реформ залишаються актуальними в українському суспільстві. У парламенті Рух приділяв значну увагу вирішенню цих проблем. Партія вважала, що на початковому етапі практика надання різноманітних пільг не виправдала себе й лише поставила перед економікою додаткові проблеми. Тому фракція НРУ, враховуючи важливість питання про компенсацію вкладів та заощаджень громадян, наполягала на узгодженій роботі уряду й парламенту з питань законодавчого врегулювання, проведенні компенсаційних коштів, що були вкладені у банки і знецінилися в українській державі [19]. Пропозиція Руху, який переймався, насамперед, становищем держави (економічна криза), не розв'язувала проблеми повернення втрачених заощаджень вкладників Ощадбанку СРСР [20; 21].

Одним із головних завдань, що постійно поставало перед фракцією НРУ, був захист конституційних прав української мови та україномовного населення [22]. Партія ставила завдання за допомогою законодавчих кроків змінити ситуацію на користь українського, україномовного виробника, відстоювати конституційний статус державної мови в Україні [23].

Після внутрішньопартійного “розколу” фракція Руху продовжувала займатися питаннями розвитку освіти та науки України, оскільки економічне зростання держави залежало

від кількості високоосвічених молодих фахівців. Депутати від НРУ неодноразово виступали на захист працівників соціальної сфери. Рух вимагав внести у бюджет–2000 зміни з метою збільшення зарплати освітян. Фракція Руху пропонувала ввести новий шкільний податок як новий місцевий податок для підтримки освітніх закладів. Рухівські парламентарі вимагали визнати існування заборгованостей держави перед освітянами і розробити заходи їх поетапного погашення [24].

Рух як захисник суверенітету України проводить відкриту антикомуністичну діяльність. Свідченням цього був ухвалений ВР 11 травня 2000 р. Закон про амністію, за яким під амністію не потрапили 11 членів гурту “Самостійна Україна”, які 9 березня провели антикомуністичну акцію протесту. Причиною такого рішення була внесена фракцією КПУ поправка, згідно з якою під амністію не потрапляли звинувачувані у “захопленні державних та громадських будівель чи споруд”. За проект Закону з ухваленою поправкою проголосувало більше половини фракції УНР. Рух заявляв, що члени фракції НРУ не голосували ані за поправку, ані за проект у цілому [25].

НРУ завжди тримав на контролі і не залишався осторонь питань зовнішньої політики. На парламентських слуханнях, присвячених європейській інтеграції України, голова фракції НРУ Г. Удовенко заявив, що Україна однозначно визначилась з пріоритетами зовнішньої політики. Головним напрямком є інтеграція з європейськими структурами (Європейський Союз, НАТО [26]) [27]. У липні 1999 р. фракція НРУ висловила своє негативне відношення з приводу можливого вступу України до так званого “Союзу слов’янських народів” [28].

Проблема стосунків України та Росії постійно піднімалась Рухом у різних аспектах. Рух не залишався осторонь таких питань, як правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР, суми зовнішнього боргу України перед Росією, розподілення алмазного фонду та золотого запасу колишнього СРСР [29: 128]. У квітні 1999 р. член фракції НРУ Я. Кендзьор звернувся до Голови МПА СНД з питанням повернення Росією Україні 84,3 мільярди карбованців заощаджень громадян України. Також фракція вимагала розглянути питання про плату за транспортні магістралі і поділ не тільки Чорноморського флоту. У заяві, прийнятій

на XI Зборах НРУ з приводу українсько-російських відносин, містилася вимога до ВР негайно розглянути внесений Рухом проект постанови про вихід України з МПА СНД у випадку неможливості безконфліктного вирішення питань [30: 129]. У прийнятті рішень щодо тодішнього стану міждержавних відносин між Україною та Росією НРУ допомагали фракції-союзниці [31]. 7 березня 2001 р. фракції НРУ, “Реформи-Конгрес” та УНР оголосили Заяву, в якій засудили проведення тренувань російських військових та вимагали денонсувати Угоду “Про статус та умови перебування Чорноморського Флоту Російської Федерації на території України” [32].

Забезпечення прав депортованих українців є однією з важливих державних проблем, вирішення якої було розпочато Народним Рухом [33]. Парламентарі від Руху вважали, що Україна мусить домагатися забезпечення національних прав української меншини в Росії. Рухівці пропонували вирішувати на міжнародному рівні проблему про надання депортованим українцям можливості повернутися в Україну з виділенням країною, що їх депортувала, необхідних сум для облаштування в Україні. Фракція НРУ наполягала, щоб Кабінет Міністрів (КМ) та відповідні комітети ВР вивчили це питання і надали законопроект, який би стосувався реабілітації депортованого українського населення [34].

Крім політичних заяв, звернень та пропозицій у парламенті щодо конкретних політичних подій та проблем рухівці брали безпосередню участь у налагодженні міждержавних стосунків. Так, на початку грудня 2000 р. Голова НРУ та посол Індонезії в Україні Где Арса Каджар обговорили соціально-економічну та політичну ситуацію в Україні й Індонезії. Індонезія була зацікавлена в розвитку морської транспортної системи й могла бути великим замовником українських суден [35].

Після призначення на початку 2000 р. Прем'єр-міністром В. Ющенка, кандидатуру якого пропонували та підтримували НРУ та УНР, фракція НРУ запропонувала йому програму з реформування системи соціального захисту. Серед законодавчих ініціатив фракції були: нова редакція Закону “Про громадянство України”, проект Закону “Про жертви більшовицьких та комуністичних переслідувань”, зміни до Закону “Про біженців”, постанови ВР “Про концепцію державної сімейної політики”

та “Про концепцію державної правової політики захисту прав людини” тощо [36: 108].

За уряду В. Ющенка багато ініціатив депутатів від Руху знаходили підтримку. Віце-прем’єр М. Жулинський позитивно оцінив діяльність фракції НРУ, одночасно вказавши, що ряд пропозицій враховано, частина врегульована існуючим законодавством, а частину уряд взяв до роботи. Рух схвалював діяльність КМ щодо виконання програми діяльності “Реформи заради добробуту” і закликав усіх відповідальних депутатів підтримати уряд [37: 108].

Але на початку 2001 р. була розгорнута кампанія на дискредитацію Прем’єр-міністра В. Ющенка. Фракція Руху, яка послідовно підтримувала дії уряду, наполягала на тому, що В. Ющенко вперше в історії новітньої України зробив позитивні зрушення в економіці, розпочав процес відродження промисловості, скерував тіньові фінансові потоки олігархічних кланів у бюджет держави, чим викликав незадоволення з боку “тіньовиків та олігархів” [38]. Фракція НРУ глибоко засудила відставку з посади Прем’єр-міністра В. Ющенка. Відставка уряду вплинула на консолідацію націонал-демократичних сил, які, об’єднавшись в опозиційному блоці “Наша Україна” на чолі з В. Ющенком, перемогли на парламентських виборах 2002 р.

Таким чином, після “розколу” НРУ та виборчої кампанії 1999 р. законотворча активність депутатів-рухівців була на досить високому рівні. Внесення законопроектів з ряду актуальних проблем на розгляд парламенту, послідовне наближення українського законодавства до європейських норм були одними із основних завдань діяльності депутатів від Руху. Рухівці проаналізували причини виборчих невдач і за останні роки діяльності у ВР третього скликання розпочали створювати якісно новий імідж НРУ як соціальноспрямованої партії. Більшість законопроектів, які стали результатом ефективної праці депутатів від Руху у різних комісіях законодавчого органу, були прийняті на сесійних засіданнях за період діяльності уряду В. Ющенка. Разом з тим, фракція НРУ послідовно відстоювала цінності національно-демократичної ідеології. “Розкол” Руху на дві частини, які значний відрізок часу протистояли одна одній, негативно вплинув на політичний статус обох пар-

ламентських фракцій: рухівці не змогли консолідувати сили для протидії прийняттю ВР рішення про приєднання до МПА СНД; існували розбіжності у прийнятті ряду законопроектів. Фракція НРУ співпрацювала з союзниками по блоку фракцією “Реформи–Конгрес”, а в 2001 — 2002 рр. також і з фракцією УНР. НРУ та УНР, які об’єднали свої державотворчі зусилля для підтримки впроваджуваних урядом В. Ющенка реформ, після його відставки перейшли в опозицію до влади.

Джерела та література

1. Реструктуризація парламенту. Об’єктивний процес чи кон’юнктурні розрахунки? // Тижневий інформаційно-аналітичний огляд. — 1999. — № 8. — С. 3.
2. Галабурда-Чигрин М. 10-й з’їзд Руху обрав головою Юрія Костенка // Вільна думка. — 1999. — 8–21 березня.
3. Галушка О. На засадах державотворення // За вільну Україну. — 1999. — 14 травня.
4. Рух-прес. Червоній залишається в Українському Народному Русі // Волинь. — 2002. — 11 січня.
5. Законотворча діяльність за період 1 — 7 сесій III скликання Верховної Ради України / Фракція Народного Руху України. — К., 2001. — 28 квітня. — 16 с.
6. Законотворча діяльність за період 1 — 5 сесій III скликання Верховної Ради України / Фракція Народного Руху України. — К., 2000. — 1 вересня. — 26 с.
7. Відомості Верховної Ради України: щотижн. нормат. бюлет. / Верховна Рада України. — Офіційне видання. — К.: Преса України, 1999. — № 2–3. — С. 36–38. — (Законодавчі та нормативні документи).
8. Відомості Верховної Ради України: щотижн. нормат. бюлет. / Верховна Рада України. — Офіційне видання. — К.: Преса України, 1999. — № 18. — С. 400. — (Законодавчі та нормативні документи).
9. Відомості Верховної Ради України: щотижн. нормат. бюлет. / Верховна Рада України. — Офіційне видання. — К.: Преса України, 1999. — № 27. — С. 536–537, 542–543. — (Законодавчі та нормативні документи).
10. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 11 січня. — № 57.
11. Виступи голови фракції НРУ Г. Удовенка від фракції на засіданні Верховної Ради України // Канівський Вісник. — 2000. — 20 березня.
12. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 15 лютого. — № 8.
13. Поточний архів Центрального Проводу НРУ. XI Всеукраїнські збори НРУ. — Програма Народного Руху України (редакція прийнята на XI Всеукраїнських зборах НРУ 5–6 травня 2001 р.).

14. Заява фракцій НРУ, УНР, “Реформи–Конгрес” у Верховній Раді щодо необхідності збільшення видатків з Державного бюджету в 2002 році на забезпечення аграрної реформи // Світанок над Сіверщиною. — 2001. — Грудень. — № 6.
15. Енергетична галузь — одна з найважливіших у державі (Виступ Голови НРУ Г. Удовенка на парламентських слуханнях “Енергетична стратегія України до 2030 року”) // Славне Запоріжжя. — 2001. — Травень. — № 5.
16. Бюлетень Верховної Ради України. — 1999. — 13 травня. — № 55.
17. Бюлетень Верховної Ради України. — 1999. — 21 квітня. — № 41.
18. Бюлетень Верховної Ради України. — 1999. — 2 червня. — № 65.
19. Виступи голови фракції НРУ Г. Удовенка від фракції на засіданні Верховної Ради України // Канівський Вісник. — 2000. — 20 березня.
20. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 1 березня. — № 17.
21. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 10 травня. — № 44.
22. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 15 лютого. — № 8.
23. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 29 лютого. — № 15.
24. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 28 листопада. — № 37.
25. Поточний архів Миколаївської крайової організації НРУ. — Спр. 12. Прес-центр Руху “Головам і прес-службам крайових організацій НРУ” (26 травня 2000 р.).
26. Поточний архів Центрального Проводу НРУ. XI Всеукраїнські збори НРУ. — Програма Народного Руху України (редакція прийнята на XI Всеукраїнських зборах НРУ 5–6 травня 2001 р.).
27. Рух-прес. Рух за активізацію співпраці України з ЄС // Карпатський голос. — 2002. — 12–18 січня.
28. Бюлетень Верховної Ради України. — 1999. — 7 липня. — № 85.
29. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002): [монографія] / Діденко Ю. В. — Одеса: Астропринт, 2006. — 176 с.
30. Там само.
31. Поточний архів Канівської міської організації НРУ. — Спр. 12. Заява фракцій партій “Реформи і порядок”, “Реформи–Конгрес” та Народного Руху України щодо сучасного стану українсько-російських відносин (22 березня 2000 р.).
32. Поточний архів Центрального Проводу НРУ. Ухвали Центрального Проводу, Політради НРУ. — 2000–2001 рр. — Заява фракцій НРУ, “Реформи–Конгрес” та УНР “З приводу проведення військових тренувань Збройних сил Російської Федерації на території Автономної Республіки Крим” (7 березня 2001 р.).

33. Рух-прес. Геннадій Удовенко звертається до Анатолія Кінаха з приводу вирішення питання депортованих українців // Карпатський голос. — 2001–2002. — 29 грудня–11 січня.
34. Бюлетень Верховної Ради України. — 2000. — 20 червня. — № 69.
35. Рух-прес. Індонезія зацікавлена в українських суднах // Час. — 2000. — 8 грудня.
36. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002): [монографія] / Діденко Ю. В. — Одеса: Астропринт, 2006. — 176 с.
37. Там само.
38. Бюлетень Верховної Ради України. — 2001. — 20 березня. — № 18.

Анотації

***Овсиенко С. Л.* Законодательные инициативы руховцев в 1999 — начале 2002 годов.**

Раскрывается работа фракции Руха в условиях и после открытого противостояния в НРУ, определено влияние “раскола” на ее активность, рассматриваются законодательные инициативы фракции НРУ на протяжении 1999 г. — начала 2002 г.

***Ovsienko S. L.* Legislative initiatives of NRU members in 1999 — at the beginning of 2002.**

Activity of NRU group under conditions of open opposition in NRU is considered. Influence of the “split” on NRU group activity is determined. Legislative initiatives of NRU members in 1999 — at the beginning of 2002 are analyzed.

В. М. Осіпов

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ У ДОКУМЕНТАХ СБУ

Голодомор — одна з найактуальніших тем сьогоднішнього дня. Коли ми хочемо дбати про майбутнє, маємо перш за все подбати про власну історію. Бо майбутнє якраз і твориться з історії. Ми там беремо те, що є сильним, що об’єднує, ідентифікує, робить нас мудрішими, й на цих висновках формуємо відповідь на питання про власне майбутнє.

Формувати світле майбутнє за чистим столом — це утопія. Кожна нація стукає у минуле, шукає ідентифікацію, лінії, що найбільше демонструють почуття єдності, і на базі цього формують свою перспективу.